

FEHÉR KÍGYÓ A MAGYAR NÉPHAGYOMÁNYBAN

A magyar népi hitvilágban a kígyóhoz szokatlanul széles körű hiedelemanyag fűződik, holott hazánkban a kígyó korántsem sorolható a nagyszámmal előforduló állatfajták közé. Hiedelmeinkben, mondáinkban, meséinkben, balladáinkban, közmondásainkban a kígyó igen gyakran szerepel,¹ gyakrabban, mint akármilyen más házi-, vagy vadállat.

A kígyómondák és hiedelmek nagy számát nem tarthatjuk különösnek akkor, amikor a kígyótisztelet történeti fejlődését, a szomszéd népeknél elfoglalt szerepét is figyelembe vesszük.

A kígyó tiszteletének gyökerei ősi időkbe nyúlnak vissza. *Tasnádi Kubacska* írja, hogy a kígyó „a legrégebb testalak, amelyet a gonosz hatalom magára öltött.” Például „a naga, az ázsiai kobra tisztelete apáról-fióra száll. Olyan régi, mint a méregtől való rettegés érzete.”² Ez a tisztelet, mely bizonyos mértékig félelemmel párosul, Ázsiában és Európában mindenütt elterjedt, s a magyarság hitvilágába is behatolt. Ugyancsak a mérges kígyóktól való félelem magyarázza a székely pásztorok szokását, amely szerint a kígyónak külön ünnepet szentelnek. Mint *Téglás Gábor* írja: „A kígyó ünnepet tavasszal Elek napján tartják meg abban a szent hitben, hogy a kígyók ekkor bújnak elő földi odvukból s velük a természet is újjáéled s a marhaállományra kívánatos tavaszi zsendülés így biztosabb és fogatosabb leend.”³

A totemisztikus ősszállatok között sem ismeretlen a kígyó, több európai és ázsiai nép is kígyótól származtatja magát.⁴ Mivel a kígyó- és sárkányhiedelmek eléggé összefonódtak, a sárkányképzetek szintén erősítették a kígyó tiszteletét.

A magyar hiedelemanyagban két fő kígyótípussal – mitikus kígyóval és közönséges kígyóval – találkozunk. A *mitikus kígyó* – legyen az házikígyó, fehér kígyó, vagy kígyókirály – fehér színű és különös természetfeletti tulajdonságokkal rendelkezik. A *házikígyó*, melyet gyakran fehér kígyónak neveznek, a házban lakik és mindaddig szerencsét hoz, amíg meg nem ölik, vagy meg nem csonkítják. A mezőn, erdőben élő *fehér kígyó* húsának varázsereje van: aki ebből eszik, megérti az állatok beszédét. A fehér kígyót a kígyók királyának tartják. A *kígyókirály*

¹ AaTh 285, 285D, 433, 507C, 670, 671, 672C, 672D, 673 és 751B mesetípus (*Antti Aarne – Ståth Thompson: The Types of the Folkstale. FFC 184. Helsinki, 1961.*); „Sárishasú kígyó” balladatípus (*Čsanádi Imre – Vargyas Lajos: Röpülj páva röpülj. Bp. 1954. 268.*); *O. Nagy Gábor: Magyar szólások és közmondások. Bp. 1966.*

² *Tasnádi Kubacska* András: A mondák állatvilága. Bp. 1939. 8, 12.

³ *Téglás Gábor: Pásztorszokások Csíkgyergyó határszéli községeiben. Népr. Ért. 1913. 296.*

⁴ *D. E. Chaitun: Der Totemismus bei den Völkern der Alten Welt. Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift. Berlin. 3(1962). 145, 154, 157, 161.; Otakar Nahodil: Überreste des Totemismus bei den tungusisch-mandschurischen Völkerschaften. Acta Ethnographica. Bp. VII(1958). 147.*

– legtöbbször a fia megmentése iránti hálából – a jótettet az állatok nyelvének megtanításával viszonzza.

Jelen alkalommal nem kívánunk foglalkozni a barna színű *közönséges kígyó*val, melyről azt tartják, hogy rétben, vizekben, hegyekben, erdőkben lakik; a zsrja, feje, szárított bőre gyógyításra használható; bemászik az alvó ember szájába; a kígyók csomóba verődve követ fújnak. Ezt a kígyófajtát a népmesék simulékony, ravasz és hálátlan állatnak tartják.

Célunk az, hogy a mitikus kígyó típusait – a hozzájuk fűződő hiedelemanyag alapján – egymástól elhatároljuk és a rendelkezésünkre álló összehasonlító anyag felhasználásával kísérletet tegyünk a magyar kígyókultusz sajátosságainak megállapítására.

Házikígyó

A házikígyó nem mindenkor azonos a fehér kígyóval, a néphit ugyanis fekete színű házikígyókról is tud. A házikígyót többnyire fehér kígyónak, ritkábban házikígyónak, falikígyónak, esetleg szerencsekígyónak, csörgőkígyónak nevezik. A továbbiakban *a házban élő fehér kígyó* tulajdonságait vesszük sorra, a népi hiedelmek alapján:

1. *Minden háznak megvan a maga kígyója.*⁵ *A kígyó a ház őrzőszelleme.*⁶ Körmöcbányán mondják, hogy: „Minden háznál van egy fehér kígyó, mely a ház őrzőszelleme.”⁷ „A házikígyó őrangyala a háznak” (Zsérc, MNA). „Minden háznak van kígyója, sőt minden embernek megvan a maga kígyója”⁸ „Mindenkinek van egy kígyója; az hal meg, akinek a kígyóját agyonütik” (Mikekarácsonyfa, MNA). „Minden telken él egy kígyó; ha elpusztul, akkor valaki meghal a házban” (Rigyác, MNA). Úgy tartják, hogy nem egészséges az a ház, amelyikben nincs kígyó (Köveskál, Szentkirályszabadja, MNA).

2. *A kígyó a ház falában fészkel.*⁹ A házikígyót néhol *falikígyó*nak nevezik (Csehi, Érsekvadkert, Felsőnyék, MNA). Szentgálon azt tartják, hogy amint megépül a ház, a kígyó is azonnal beköltözködik (MNA). „A kígyó télen a kályha felé megy a falban, nyáron hidegebb helyre húzódik” (Vanyola, MNA). Az ipolytölgyesiek szerint ha bontják a falat, elmegy a kígyó (MNA). A népi elképzelések szerint

⁵ Bárna, Becefa, Bernecebaráti, Bia, Drávaszentés, Karancseszi, Kéthely, Nagygéjőc (Magyar Néprajzi Atlasz, a továbbiakban: MNA), Nyírtura (Jósa András Múzeum Néprajzi Adattára, a továbbiakban JAMNA, 142–67.127.), Ordacsehi, Somogyacsa (MNA), Szászfa (Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, a továbbiakban: HOMNA, 1706.2; Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, a továbbiakban: EA, 7074.2.), Szentgál (MNA), Torda (Népr. Ért. 1913.101.), Vitnyéd (MNA).

⁶ Fóny, Pát, Trizs (MNA). A szerbiai cigányok is úgy tudják, hogy a fehér kígyó a házat őrzi (*Tihomir R. Gjorgjevic: Die Zigeunerkunde in Serbien. Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn VIII. Bp. 1906. 86.*)

⁷ *Versényi György: Felvidéki népmondák. Ethn. 1895. 232.*

⁸ *Relkovič Davorka: Adalékok a Somlóvidék folklorejához. Ethn. 1928. 97.*

⁹ Andrásfalva, Apagy, Bajna, Bátorkeszi, Battonya, Bia, Becske, Bejcgertyános, Bernecebaráti, Cun, Cserkút, Dunakiliti, Dunapataj, Eseg, Erdőhorváti, Galgamácsa, Gyepúkaján, Gyergyótölgyes, Hajdúnánás, Hánta, Hernádszurdok, Ibrány, Kenéz, Kiskapus, Kisoroszi, Kocsord, Kövend, Köveskál, Láca, Lészped, Magyarléta; Miszla, Nagybajcs, Nagykend, Nagylóc, Nemesborzova, Nemesvita, Neszmény (MNA), Nóg-rád m. (Ethn. 1910. 116.), Nyírmihálydi, Nyúl, Olthévíz, Ordacsehi, Oroszi, Osztopán (MNA), Pécsudvard (EA 3494.8.), Pilismarót, Potyond, Pötréte, Puztasomorja, Rohod, Som, Szabadszállás, Szakoly, Szebény, Szentkirályszabadja, Szeremle, Tác, Tiszacsege, Tiszadorogma, Tiszásas, Tiszasziget, Tóti, Tyukod, Uszód, Varga, Velem, Vilonya, Vitnyéd, Viss, Zsámbok, Zselic (MNA).

a fehér kígyó nemcsak a ház falában, hanem a küszöb alatt,¹⁰ funda mentumban,¹¹ sárpadkában,¹² szalmazsákban,¹³ a kemence alatt, sutban,¹⁴ az istálló falában vagy hídlása alatt,¹⁵ az udvaron, telken szalmakazal vagy kő alatt,¹⁶ a kútban¹⁷ is tartózkodhat. A kútban lakó fehér kígyó azonban nem „örzössellem”, hanem gyógyítóerejű állat, mely kérdésre a fehér kígyó tárgyalásakor még visszatérünk.

3. *A kígyó szerencsét hoz a ház lakóira.*¹⁸ A házikígyót szerencsekígyónak is nevezik (Apagy, Kéthely, Varga, Zsurk, MNA). Zsarolyánban hallottuk, hogy: „A fehér kígyó az szerencsét hoz, amelyik háznál van, annak.”¹⁹ „A kígyó a ház sarkában lakik és oda kincset hord (Visonta, MNA). A tyukodi Szalmaváros-tanyán egy idősebb ember szerint: „Úgy mondják, hogy ahun fehér kígyó van, ott szerencse van a háznál. A mi házunkba is vót, de vót mindenünk.”²⁰ Decsen mondták, hogy: „Addig volt a háznak szerencséje, míg a kígyó itt lakott” (MNA). Nógrád megyében nem bántják a házikígyót, „mert ez megóvjá a kártól a házat.”²¹ Aki a ház közelében mutatkozó kígyót bántja, az „háza szerencsését bántja.”²² Tarpán mondták, hogy: „Az a jószág, akit a fehér csúszó szopik, az akármilyen gizen-gazon, mindig kövér.”²³

4. *A kígyó nászajándéka.* Ez a mesetípus (AaTh 672C) arról szól, hogy a leány tejjel jöltart egy kígyót. Midőn férjhez megy, a lakodalomban megjelenik a kígyó és a nászajándékát, egy aranykoronát a menyasszony elé helyezi.²⁴

Ennek töredékes magyar változatát Zsarolyánban jegyeztük le: „Egy fehér kígyó vót a padkába és este mindég evett a leánycának a tángyérjából. Mikor oda került a sor, hogy férjhez ment a leány, akkor annak egy követ tett a tángyérjába. Megajándékozta ütet. Abbul aztán egy nagy birtokot vettek. Ez Simába történt.”²⁵

A körmöcbányai változatban az áll, hogy egy kislány jöltartotta a házikígyót. A kígyó hálából elárulta a leánynak a vasládában elásott kincs rejtekhelyét. Az aranypenzből a kislány meggazdagodott.²⁶

A fenti két adat is azt mutatja, hogy az AaTh 672C mesetípus nem ismeretlen a magyar meseanyagban, jellemzéséhez azonban további variánsokra lenne szükség.

¹⁰ Atyha, Cun, Damak, Drávaszentés, Főny, Hegyháthodász, Kálmánca, Ond, Salánk, Sóvárád, Visk (MNA).

¹¹ Bárna, Becefa, Beregrákos, Csitár, Dercen, Maconka, Magosliget, Nemesgörzsöny, Parasznya, Szászfa, Szöllőgyula, Vajdácska (MNA).

¹² Zsarolyán (JAMNA 438 – 68.1.).

¹³ Karcsa (*Balassa Iván*: Karcasai mondák. UMNGy XI. Bp. 1963. 128.), Ózd (HOMNA 2257.).

¹⁴ Békéssámsón, Doboz, Nagygéjőc, Nyírmártonfalva (MNA).

¹⁵ Gagybátor (EA 2601. 9.), Karcsa (Balassa i. m. 126.), Tarpa (*Luby Margit*: A fogyó legelőkön. Bp. 1941. 54.), Zsarolyán (JAMNA 438 – 68. 1.).

¹⁶ Bükkaranyos (EA 2374. 40.), Damak, Meszes (MNA), Nyírtura (JAMNA 142 – 67. 127.), Pányok, Tiboldaróc, Tiszacséce (MNA).

¹⁷ Császló, Debrecen, Geszt, Rohod, Som, Tác (MNA).

¹⁸ Doboz, Érszöllős, Gyöngyöspata, Gyepűkaján, Hajdúnánás, Hánta, Kocsord, Kutas, Magosliget, Nagydobrony, Nyírbéltek, Szentegyházsoláhfalva (MNA), Torda (Népr. Ért. 1913. 101.), Tyukod (MNA).

¹⁹ JAMNA 438 – 68. 1.

²⁰ Saját gyűjtés, 1964. okt. 7. Adatközlő: Nagy Sándor 68 é. tsz-tag.

²¹ Eth. 1910. 116.

²² Kalotaszeg (Ethn. 1892. 54.).

²³ Luby i. m. 54.

²⁴ *Johannes Bolte – Georg Polívka*: Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm II. Leipzig, 1915. 463.

²⁵ JAMNA 438 – 68. 1.

²⁶ Ethn. 1895. 232.

5. *A kígyó elpusztítása szerencsétlenséget okoz.*²⁷ Cigádon mondták, hogy a fehér kígyó megölése után a tehén is megdöglik (MNA). Ormánysági adat szerint a kígyó a kislíú combján ült. Miután a kígyót agyonütötték, a gyerek nem tudott többet járni.²⁸ A néphit szerint a házikígyó megölésének rendszerint gyermekhalál a következménye. Zádorfalván mondták, hogy: „Lenkey László temetésekor a házikígyó a koporsó alá ült. A háziak agyonütötték. Nemsokára a fia is meghalt.”²⁹ *Balásy Besztercéről* (Erdély) közöl egy hiedelem-mondát, mely szerint egy kislány hosszú időn át együtt issza a tejet egy kígyóval. A fehér kígyó agyonütése után a kislány a vízbe fúl, a szülők pedig bánatukban megbetegednek és meghalnak.³⁰ Tyukodon is tudnak egy esetről, mely szerint a kígyó együtt evett a kisgyermekkel. „Az asszony eccer észrevette, megölte a csuszót. Meghalt a gyerek is.”³¹ Szászán jegyezték fel, hogy a kígyó a gyerek helyett rendszeresen kiszopta a cucliból a tejet. A kígyót agyonverték: „Vagy harmadnapra beteg lett a gyereke, aztán meghalt.”³² Kéken egy ember ásóval kettévágta a kígyót, a rákövetkező héten két gyermeke meghalt (MNA).

Több helyütt úgy tudják, hogy a házikígyó meglátásából baj, kár származik, a kígyó elpusztítója viszont meghal (Kötegyán, MNA). Kocsordi adat szerint egy ember, a sógora házában levágta a csúszónak a fejét. A gazda így szólt: „Most már én meg fogok halni fejsérüléssel!” Nemsokára meghalt, mert a füle tövében rák keletkezett (MNA). Van olyan felfogás is, hogy csak akkor éri szerencsétlenség a házat, ha a kígyót Szent György-nap előtt ölik meg (Gyergyótölgyes, MNA).

Ugyanakkor megengedhetőnek tartják, hogy a házikígyót ágásfával vagy kézzel megfogva kidobják a házból. A kidobott kígyó nem megy többé vissza. Tiszalökön egy fehér kígyó rendszeresen elfogyasztotta a gyermekek elől a tejet. „Egyszer aztán rajta érték a szülők, hogy ott ette a tejet a kígyó, de nem bántották, megfogták és kivitték a mezőre a határ árokba és ott elengedték.”³³

Megemlítjük, hogy hasonló félelemből néhol a közönséges kígyó elpusztításától is tartózkodnak. Ugyanakkor azt tartják, hogy *a kígyó fejét pénzzel le szabad vágni*, s ez az ércpénz szerencsét hoz a gazdájának.³⁴

6. „*A kígyó nem felejtí farka vágását!*” Ez a közmondás ugyancsak a fehér kígyó jellemzéséhez tartozik, mellyel vizsgálatunkat folytatni kívánjuk. Előbb ismerjük meg e magyar közmondás változatait:

„Emlékezik kígyó farka vágásáról.”³⁵

²⁷ Bárna, Bátorkeszi, Beregrákos, Bernecebaráti, Besenyőtelek, Bodony, Cun, Császló, Csitár, Ditró, Damak, Dunakiliti, Ecség, Felsőtárkány, Fóny, Fót, Gyimesközéplek, Hajdúnánás, Ibrány, Kálmánca, Karancsbeszterce, Kiskapus, Kisoroszi, Komjáti, Kovács-szénája, Körösnagyharsány, Kölked, Kövend, Kustánszeg, Lédec, Lészped, Magyar-nemegye, Meszes, Mészla, Nagydobrony, Nagygéjőc, Nagykend, Nagykölked, Nemesborzova, Nyíri, Ond, Osztopán, Parasznya, Pát, Pusztasomorja, Sósvertike, Surd, Szabéd, Szakony, Szászfa, Szentgyörgyvölgy, Szentgál, Szeremle, Szöllősgyula, Tiboldaróc, Tiszacsécsé, Tiszadorogma, Trizs, Vajdáska, Viss, Zselic (MNA).

²⁸ *Káss Géza*: Ormányság. Bp. 1937. 156.

²⁹ Nagy Erzsébet gyűjtése, HOMNA.

³⁰ *Balásy Dénes*: Údvarhelymegyei népmondák. Ethn. 1898. 74.

³¹ Saját gyűjtés, 1964. okt. 7.

³² EA 7074.

³³ JAMNA 463 – 69. 9.; Sármellék (Zala m. Horváth T. gy.): „Ha kilöki valaki, nem jön többet vissza.”

³⁴ Dunántúl (Ethn. 1898. 234.), Erdély (Ethn. 1901. 220.), Göcsej (Ethn. 1895. 328.), Harkány (Ethn. 1925. 176.), Nagyszalonta (Ethn. 1916. 77.), Siklós (Ethn. 1899. 310.).

³⁵ *Pázmány Péter*: Isteni Igazságra vezérleó Kalavz. Pozsony, 1613.

Erdélyi János: Magyar közmondások könyve. Pest, 1851.

Ballagi Mór: Magyar példa beszédek, közmondások és szójárások gyűjteménye. Szarvas, 1850.

„Könnyebben felejtí kígyó farka vágását, mint asszony legkisebb bosszúságát.”

„Nehezen felejtí kígyó farka vágását.”

„Nem felejtí kígyó farka vágását.”³⁶

Berze Nagy úgy látja, hogy ez a közmondás egy nálunk elfeledett állatmesét őriz, ezért 285* (A meghalt gyermek s a kígyó farka) jelzettel a népmesekatalógusába be is sorolja.³⁷ Ez a mesetípus, mely Aarne-Thompson katalógusában két számat is kapott (285A A megölt gyermek és a kígyó farka; 285D A kígyó elutasítja a kibékülést), különösen Dél-Európában eléggé közkedvelt. Berze Nagy típusmeghatározása *Barna* dolgozatában idézett délszláv állatmese alapján történt: A kígyó halálra marja a fiút. A fiú apja agyon akarja ütni a lyukba menekülő kígyót, de csak a farkát sikerül levágnia. Idővel az apa a kígyóval békülni akar, mire az így válaszol: „A míg te meg nem szűnöl fiad sírját nézni, én meg levágott farkamat, addig közöttünk békéről szó sem lehet.”³⁸ Berze Nagy hivatkozik *Kraussra* is, aki egy teljesebb délszláv változatot közöl: Egy gyermek a kígyóval együtt ette a tejet. „Ne olyan gyorsan egyél, te kis kópé!” – mondja a kígyónak és egy kissé a fejére üt. A kígyó megmarja a gyermeket, aki a következő napon meghal. A kígyó nem tudta, hogy a gyermeket eltemették és továbbra is várta a tejet. Az apa lesbe állt egy baltával és midőn feltűnt a kígyó, rávágott. A kígyó nem tudott elég gyorsan a rejtékhelyére, a küszöb alá menekülni, s így az ember a kígyó farkát levágta. Idővel az apa békülni akart a kígyóval és hívta, hogy jöjjön elő, mert ismét jó barátságban akar vele lenni. A kígyó így válaszol: „Óh, kedves uram, nem hiszek neked, mert míg te a sírban lévő gyermekedre emlékezel és én a levágott farkamra, addig közöttünk barátság nem állhat fenn.”³⁹

A délszláv változatok nem szólnak arról, hogy az apa miért akar kibékülni a háza hívatlan állandó vendégével.

A kígyó farkáról szóló állatmese a középkorban nálunk sem lehetett ismeretlen. A *Gesta Romanorum*ban szó van egy Zédékiás nevű szegény vitézről, akinek szép felesége volt. Kamrájukban egy kígyó lakott. A kígyónak minden nap tejet adtak, melynek következtében meggazdagodtak és szép fiuk is született. Az asszony tanácsára az ember meg akarja ölni a kígyót, hogy annak minden gazdagsága az övék legyen. Az ütés azonban nem volt halálos. A gyermekük meghalt és újra elszegényedtek. A vitéz meg akar alázkodni a kígyó előtt, melyre az így válaszol: „Most látom, melly bolond vagy, miért gondolod meg, hogy én elfeledkezném a pöröly ütésről, mellyet hozzám mértél volt. Tudom én, te sem felejtéd el a gyermeked halálát és értékednek elvesztését, mellyet miattam szenvedtél.”⁴⁰

Esopus Fabulái – Heltai Gáspár fordításában – 1566-ban jelent meg. Ebben is szerepel a hiányolt állatmese: A szegény embert a házában lakó kígyó gazdaggá teszi. Az ember megutálja a kígyót és levágja a farka végét. Midőn újra szegénysorba jut, tettét megbánja és bocsánatot kér a kígyótól. Az így felel: „Megbo-

³⁶ *Dugonics András*: Magyar példa beszédek és jeles mondások Szeged, 1820. L. még: *Margalits Ede*: Magyar közmondások és közmondásszerű szólások. Bp., 1896.; *O. Nagy Gábor*: Magyar szólások és közmondások. Bp. 1966. 364.

³⁷ *Berze Nagy János*: Magyar népmesetípusok II. Bp. 1957. 183.

³⁸ *Barna Ferdinánd*: Adalékok közmondásaink s szólásaink eredetéhez. Ethn. 1904. 204 – 209.

³⁹ *F. Krauss*: Sagen und Märchen der Südslaven I. Leipzig 1883. 65.

⁴⁰ *Gesta Romanorum* (Ford.: Haller János). Régi Magyar Könyvtár 18. Bp., 1900. 377 – 378.

csáthatnám vétkeket, ha a farkamra nem néznék. De ha arra nézek, bizony eszembe jut és soha nem felejtetem.”⁴¹

Mint látjuk, a *Gesta Romanorum*-ban és Esopus Fabulájában az ember békülési szándéka már érthetővé válik: az ember a vagyonát szeretné visszanyerni. Véleményünk szerint „A kígyó nem felejtí farka vágását” magyar közmondás forrását két középkori elbeszélés-gyűjteményben kell keresnünk, annál is inkább, mivel hasonló – akár latin-, akár magyarnyelvű – fabulás és példabeszédes könyvek a középkori egyházi gyakorlatban, prédikációs segédkönyvként, igen keresettek és nélkülözhetetlenek voltak.

7. *A kígyó szereti a tejet.* Már eddig is láthattuk, hogy általános népi elképzelés szerint a fehér kígyó tejen él. *Balassa* ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy: „... az egész magyar nyelvterületen előforduló mondatéma: a gyerek játszik, de még gyakrabban együtt eszi a tejet a kígyóval.”⁴² Pécsudvaron jegyezték föl, hogyha a házi-kígyónak tejet adnak, akkor nem bánt senkit.⁴³ Ugyancsak általános mondatéma, hogy a kígyó a tehénből kiszopja a tejet.⁴⁴ Zsarolyánban egy ól falában lakó kígyó „... amikor fejték, a tej szagára mindig kijött.”⁴⁵ Dömsödön fokhagymával kenték meg a tehén tőgyét, hogy a házikígyó ki ne szopja a tejet. Ugyanitt a házikígyó a pincébe letett birkatejet is nyalogatta.⁴⁶ Táci adat szerint: „A kútba vót egy nagy kígyó, a tehén mindig odajárt. Bőgött a tehén a kútnál, akkor előjött a kígyó és kiszopta a tehenet. El is kellett adni a mézárósnak, mert sohasem adott tejet, mindig kiszopta a kígyó” (MNA).

Általánosan elterjedt hiedelem, hogy a kígyó belemászik az alvó emberbe, a nyitott száján keresztül. Az ember, midőn felébred, hidegnek érzi a gyomrát. Jön egy „tudós” vagy idegen, akinek tanácsára az embert lábánál fogva felkötik egy fára. Egy tál friss tejet tesznek alá, mire a kígyó kijön belőle. Az az ember, akibe kígyó búj, s korábban betegeskedett, ezt követően egészséges emberré válik.⁴⁷

A néphit szerint a fehér kígyó az anyatejet is szereti, s képes az asszony melléből kiszopni a tejet. Tiszaigaron agyonütötték azt a kígyót, amelyik asszonyt szoptott. Ez a kígyó boszorkány volt.⁴⁸ Kiskunhalason azzal ijesztgetik azt, aki fürdéshez készülődve meggondolja magát és felöltözködik, hogy éjjelen át megszopja a kígyó és feldagad a melle.⁴⁹ Egy nyírbátori mese arról szól, hogy a cigányasszonyhoz, aki a gyermekét szoptatta, odament egy nagy kígyó és szopta a másik mellét. Az asszonynak sikerült megfojtania a kígyót, amiért a királytól nagy ajándékot kapott.⁵⁰

8. *A házikígyó nem veszedelmes állat.* A fehér kígyót – a fekete kígyóval, a közönséges kígyóval ellentétben – nem tartják veszedelmes állatnak. Nem félnek tőlük, sőt akadnak gyermekek, akik a kígyót játszótársuknak tekintik. Nyírturán

⁴¹ *Heltai Gáspár*: A böles Esopusnak és másoknak fabulái (Kolozsvárott 1566). Átírta: Keleti Arthur. Bp., 1958. 48.

⁴² *Balassa* i. m. 523.

⁴³ EA 3494. 8.

⁴⁴ *Balassai*. m. 127, 524.; Tehén-szopó kígyó: *Comenius*: Orbis sensualium pietus. Bp., 1970 (Brassó, 1675). 63.

⁴⁵ JAMNA 438 – 68. 1.

⁴⁶ EA 2369. 9.

⁴⁷ Dömsöd (EA 2369. 11.), Göcsej (*Gönczi Ferenc*: Göcsej s kapcsolatos Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése. Kaposvár, 1914. 146.), Karcsa (*Balassa* i. m. 125, 172, 523.), Paszab (EA 2336. 42.), Pusztina, Moldva (*Diószegi Vilmos*: Embergyógyítás a moldvai székelyeknél. Népr. Közlemények 1960. 3–4. sz. 92.), Tiszalök (JAMNA 463 – 69. 17.), Vál (EA 2363. 62.). L. még: *Kóssa Gyula*: Kígyó az emberben. Ethn. 1908. 274 – 281.

⁴⁸ EA 4085. 325.

⁴⁹ *Bellosits Bálint*: Délvidéki magyar babonák. Ethn. 1899. 308.

⁵⁰ JAMNA 401 – 67. 120 – 135.

élt egy vak asszony. „Éjjel a fehér kígyó mindig a lábára tekerődött és ott aludt.”⁵¹ Drávagárdonyban a gyerekek megsimogatta a kígyót (MNA). Dömsödön egy gyermeknek volt egy kígyója, madzaggal húzogatta. „Felvette a keblébe, beszélgetett vele.”⁵²

Itt csupán utalunk arra, hogy több történet, mese és ballada szól arról, hogy a közönséges kígyót az ember kebelébe veszi, illetve a kígyó az ember kebelébe búvik.⁵³ Kétségtelen, hogy ez a hiedelemkör hatott a házikígyóval kapcsolatos elképzelésekre is.

9. *A kígyó és a gyermek.* Az eddig elmondottakban is láthattuk, hogy a házikígyó a gyermekkel barátságot tart, a gyermek tejjel eteti a kígyót. Ezeket a kígyótörténeteket a nemzetközi népmesekatalógus is számon tartja (AaTh 285. A kígyó és a gyermek). A legtöbb változatot finn, litván, svéd, dán, cseh és német kutatók gyűjtötték össze. Az alábbiakban négy magyar változatot közlünk:

a. „Ezt az anyám mesélte. Kint a pusztán éltek a tetétleni majorban. Egy kislány mindig félrevitte a tányérjában a tejet, s mondogatta, hogy a bazsárral őszik. Ez így ment nyáron, de mikor hidegre fordult az idő, a kislányt nem akarta az anyja kiengedni. A gyerekek meg csak sírt, hogy ő nem eszik mással, csak a bazsárral. Egy béresasszony azt tanácsolta az anyjának: Add már oda neki, kilessük, miféle ez a bazsár! Az bizony egy kihízott kígyó vót. Ágyon is csapták, de baj lett, mert a kislány beteg lett. Bevitték Szabadszálásra, ott meg is halt.”⁵⁴

b. „A kígyó a kisgyerekekkel együtt övött. Hallották, hogy mondta neki a gyerekek: Ne ödd mög mind! Látták, hogy egy kígyó. A kiskertben lakott. Oda ment ki a kisgyerekek önni. Agyonütötték a kígyót. A kisgyerekek meghalt.”⁵⁵

c. „A szomszéd házban volt egy kígyó a falban, az néha kukorékkolt. A szomszédék kislánya minden reggel a gang falának dülve itta a tejet. A kígyó ilyenkor kibújt a lukból és ő is ivott a kislány tejéből. Mikor elfogyott a tej, újra tejet kért a kislány, hogy a *pipinek* is kell. Úgy leste ki az édesanyja. A kígyót nem bántották, mert azt tartották, hogyha a kígyónak baja történt volna, meghalt volna a kislány.”⁵⁶

d. „Egy néhányéves kislány rendszeresen tejet kért anyjától *cicuskája* számára. Kilesték és kiderült, hogy egy kígyóval itatja meg a kertben. A kígyót agyonverték, a gyerekek harmadnapra meghalt.”⁵⁷

A fentiekén kívül még 42 – ugyancsak AaTh 285 típusához tartozó – történetet, adatot ismerünk.⁵⁸ A magyar változatok típusképét az alábbiak szerint határozhatjuk meg:

⁵¹ JAMNA 142 – 67. 126.

⁵² EA 2369. 16.

⁵³ *Balassa* i. m. 129, 524.; *Berze Nagy* i. m. 401 – 403.; Jóni Ferenc meséjében a fiú – a király tilalma ellenére – a kebelébe vette a kígyót és bevitte a királyi palotába (JAMNA 315 – 67. 291.).

⁵⁴ Dunapataj, MNA.

⁵⁵ Sósvertike, MNA.

⁵⁶ Uszód, MNA.

⁵⁷ Seppe (Jugoszlávia), MNA.

⁵⁸ Apagy, Apátfalva, Artánd, Becefa, Bogyiszló, MNA; Bükkaranyos (Szoboszlai Istvánné gy.) EA 2374. 8.; Bükkszentlászló (Szoboszlainé gy.) EA 2374.; Dercen, Ditró MNA; Dömsöd (Szoboszlainé gy.) EA 2369. 16.; Drávodragony, MNA; Harkány (Ethn. 1925. 176.); Hegyháthodász MNA; Karesa (Balassa i. m. 126.); Koppányszántó (Takács Lajos gy.) EA 2308.; Kosd MNA; Körmöcbánya (Ethn. 1898. 232.); Kunszentmiklós, Kutas, Madocsa, Makád, Mikekarácsonyfa MNA; Mucsiny (Ethn. 1910. 116.); Nagydobrony, Neszmény (Diószegi Vilmos gy.) MNA; Ózd (Vörös Ferenc gy.) HOMNA 2257.; Ormányság (Kiss Géza i. m. 156.); Pécsudvard (Szoboszlainé gy.) EA 3494. 8.; Potyond, Pusztasomorja, Rábapaty, Rigyác MNA; Somlóvidék (Ethn. 1928. 97.); Surd, Sükösd, Szalafő, Szank, Szöllősgyula, MNA; Szászfá (Diószegi V. gy.) HOMNA 1706. 2.; Udvarhely m. (Ethn. 1898. 74.); Várdayóc MNA; Zsarolyán (saját gy.) JAMNA 438 – 68. 1.

A) Egy gyermek titokban megosztja ételét a fehér házikígyóval. A kígyót ciuskának, pipinek becézi. A kígyót kéri, hogy neki is hagyjon az ételből. Játszik a kígyóval.

B) A szülők meglátják a kígyót a gyermekkel.

C1) Agyonütik a kígyót, melynek következtében a gyermek meghal.

C2) Mások tanácsára nem bántják a kígyót. A gyermeknek semmi baja sem történik.

A német nyelvterületen a 285-ös mesetípus igen közkedvelt, itt a magyarnál kerekesebb, teljesebb változatokat is találunk. A házikígyót nem tartják gonosz állatnak,⁵⁹ hanem szerencséthozó háziszellemnek, akit tejjel kell etetni és nem szabad megölni.⁶⁰ A kígyót néhol szentként tisztelték, mint az ősök szellemét. Ételekkel próbálták kicsalogatni a falból; ha evett belőle, szerencsét jelentett, ha nem, akkor úgy vélték, hogy szerencsétlenség éri őket.⁶¹ A házikígyó – svájci és alsónémetországi felfogás szerint – kedves vendég a házban, ajándékokkal kell őt megnyerni, mert máskülönben minden áldás elkerüli a házat.⁶² Úgy vélik, hogy a házikígyó – akár csak nálunk – a falban, a küszöb alatt lakik. Ezért mondják, hogy: „Az ajtóküszöbön nem szabad fát hasogatni, mert a házikígyó alatta fekszik.”⁶³ Lippert írja, hogy ez a – némékben és mondákban jelentkező – kígyóhiedelem tulajdonképpen az állatfetisizmus hitének maradványa.⁶⁴ A házikígyó tehát az őznek a lelke, a ház őrzőszelleme.⁶⁵

Egy alsónémetországi változat szerint a kislány együtt itta a tejet a házikígyóval; a szülők észrevették, a kígyót megölték, s a gyermek megbetegedett és meghalt. E mesetípus változatait *Bolte – Polivka* sorolja fel.⁶⁶

Balkánon „a kígyó és a gyermek”-mesét – mint *Kraus*tól vett idézetben látuk – „a kígyó farka” mesetípus első részeként ismerik. Megemlítjük, hogy a 285-ös mesetípus hiányzik a román, török mesekatalógusokból, orosz változatokról *Andrejev* sem tesz említést.⁶⁷

10. *A kígyó hangja.* A falban, küszöb alatt lakó kígyó a néphit szerint időnként hallatja hangját. Rendszerint éjjel „csörgő hangot ad”, „csörög a falban” ezért a házikígyót „csörgőskígyó”-nak, vagy „csörgőkígyó”-nak is nevezik.⁶⁸ Másutt úgy tudják, hogy a házikígyó „fütyög” (Mikebuda), „fütyüül” (Apagy, Bodon, Cigánd, Kisgalambfalva, Salánk, Potyond), „fütyörészik” (Kisoroszi), „fütyöl éjjelente a falban” (Kiskapus, Olthévíz). A csörgő és fütyölő hang mellett másról is vannak adatok, így Vilyonán „kelepel”, Tizzaszigeten és Verpeléten „kerepel”, Hánton, Orosziban és Tácon „sípöl”, Ordaesehiben „kerreg”, Ipolytölgyesen „cserreg, kopog”, Érészöllősen, Nemesvitan és Tiszacsécsén „ketyeg”, Tiszasason „kriptyeg”, Tyukodon „motoz”, Békéssámszonon „csiripel”, Tiboldarócon és Tizzaszigeten „kukorékol” a házikígyó. Bernecebaráti adat szerint a kígyó „a ház fa-

⁵⁹ *Will-Erich Peuckert*: Deutsche Sagen II. Mittel- und Oberdeutschland. Berlin 1962. 157.

⁶⁰ *Wörterbuch der deutschen Volkskunde*. Stuttgart, 1955. 671.; *Robert Cogho – Will-Erich Peuckert*: Volkssagen aus dem Riesen- und Iser-Gebirge. Göttingen 1967. 18.

⁶¹ *Ipolyi Arnold*: Magyar mythologia I. (3. kiadás) Bp., 1929. 325.; *Kóssa* i. m. 278.

⁶² *Jules Lippert*: Christentum, Volksglaube und Volksbrauch. Berlin, 1882. 493.

⁶³ Uo.

⁶⁴ Ua. 491.

⁶⁵ Ua. 492.

⁶⁶ *Bolte – Polivka* i. m. II. 459.

⁶⁷ *Adolf Schullerus*: Verzeichnis der rumänischen Märcen und Märchenvarianten. FFC 78. Helsinki, 1928.; *Wolfram Eberhard – Pertev Naili Boratav*: Typen türkischer Volksmärchen. Wiesbaden, 1953.; *N. P. Andrejev*: Az orosz mesetípusok Aarne-rendszerű mutatója (Ford. Mándoki László). Bp., 1960. 38.

⁶⁸ Bajna, Bátorkeszi, Bejegegyertyános, Dunapataj, Gyepűkaján, Koppányszántó, Miszla, Nemesvita, Nyúl, Pilismarót, Rábapaty, Zsámbok MNA.

lába süvít, csipog, mint a rigómadár.” A kígyó sziszegő hangjáról viszont csak Szentkirályszabadján és Zsércen tesznek említést.

A házikígyó hangja – nem általános felfogás szerint – időváltozást vagy szerencsétlenséget jelent. Rábapaton a házikígyó „fütyöl, csörög, ekkor jelzi a hideg időt”. Szentkirályszabadján a kígyó „időváltozáskor sziszeg a falban.” Ordacséhiben azt tartják: „hogya megszólal a házikígyó, valaki meghal a családban”. Nemesvitán viszont ellenkezőleg tudják: „ha a hangját nem hallják, hamarosan meghal valaki”.

A fentiekből láthatjuk, hogy a néphit szerint a házikígyó általában csörög, fütyül, ezenkívül más hangokat is ad. Arra vonatkozóan, hogy mit jelent a kígyó hangja, nem alakult ki egységes elképzelés.

11. *A házikígyó színe.* A házikígyót túlnyomórészt fehérnek, szürkésfehérnek, ezüstfehérnek tartják, ezért – házikígyó értelemben – országszerte elterjedt a *fehér kígyó* elnevezés is. Ritkábban másszínű kígyókról is beszélnek. Nagylócon *hamusziürkének*, Ecsegen, Hernádszurdokon, Maconkén, Pányokon, Pötrétén, Szalafón, Tiboledarócon és Tiszacsegén *szürkének*, Cserkúton és Kisgalambfalván *tarkának*, Tácon *világos rozdszínűnek*, Becsken *halványsárgának*, Bejcegyertyánoson és Dobozon *sárgának*, végül Kisorosziban, Komjátiban, Olthévízen, Parasznyán és Tizasason *feketének* tartják a házikígyót.

A fehér és fekete házikígyó ellentétéről csupán egy adatunk van: Sóváradon a fehér kígyó szerencsét, a sötét szerencsétlenséget jelent! (MNA). Kéthelyen a jó és rossz ellentéte már nem a kígyó színében, hanem a kígyó és béka között jelentkezik: a kígyót szerencsekígyónak, a békát pedig szerencsétlenségnek tartják. Annak a feltevésnek a megkockáztatásához, hogy korábban állat alakú, fehér és fekete, illetve jó és rossz házörző szellemekről is voltak elképzelések, természetesen jóval több adatra lenne szükségünk.

12. *A házikígyó szaga.* A házikígyót Gajcsányán, Ibrányban, Kisgalambfalván és Vágáson *jokhagymaszagúnak*, Tiszacsécsén *erős szagúnak*, Csernakeresztúron pedig *tejszagúnak* tartják. Általánosabb felfogás szerint a házikígyó *szagtalan*.

13. *A házikígyó alakja.* A házikígyó a néphit szerint lefeljebb két méter hosszúságú. Bejcegyertyánoson rövid testűnek, Nemesborzován fél – egyméter hosszúnak, Olthévízen másfélméteresnek, Cigádon kétméteresnek tartják. Nagylóciák szerint „hosszú, mint az ostor” (MNA).

A házikígyó külső alakjáról a következő elképzeléseket ismerjük: „lapos fejű” (Becske), „olyan a feje, mint a csukáé” (Garbonc), „taréja van” (Zsurk), „tarajos”, „tarajoskígyó” (Bernecebaráti). Tiszabercelen mondták, hogy „olyan nagy fogai voltak, mint a fűrésznek. Pici taréja volt, mint a gyöngytyúknak.”⁶⁹ Bükkaranyosi adat szerint „csontból van a koronája, mint a királyoknak. Piros szeme van, akkora, mint egy kétforintos.”⁷⁰ Erdőhorvátiban úgy tudják, hogy a házikígyónak „a hájában nagy béka van” (MNA).

A fentiekből láthatjuk, hogy a házikígyót a kígyókirályhoz hasonlóan képzelik el, tehát a házikígyót mitikus állatnak vélik.

13. *A házikígyó ábrázolása.* A kígyó hullámvonalas alakja a népművészetben kedvelt díszítőmotívum. Kígyóábrázolást leginkább „miska kancsók”-on, pásztorbotokon és kapufélfákon találunk. A miska kancsók kígyóalakjának eredetét, „jelentőségét – mint *Domanovszky* írja – mindeztideig nem sikerült megoldani.”⁷¹ A

⁶⁹ JAMNA 450 – 69. 3. Saját gy.

⁷⁰ EA 2374. 38. Szoboszlayné gy.

⁷¹ *Domanovszky György: Mezőcsáti kerámia. Magyar Népművészet XVII. Budapest, 1953. 15.*

pásztorok, legeltetés közben, gyakran találkozhattak kígyóval, így a pásztorművészetben a kígyó is a szívesen alkalmazott állatmotívumok közé került. Ha a székely kapuk elmaradhatatlan hullámvonalas indás-leveles díszítvényeit alaposabban szemügyre vesszük, látnunk kell, hogy a kapufélfák kígyóalakja csupán e növényi díszítőmotívumot egészíti ki, illetve helyettesíti!⁷²

A házikígyó ábrázolással Hajdú-Bihar megyében, többek között Sárretudvari, Kaba, Derecske Nagykereki községekben, Nádudvaron és Hajdúböszörményben gyakrabban találkozhatunk. Ezen a területen szokássá vált, hogy a kiskapu kúptetőjére, vagyis a fordított koporsó-alakra fenyődeszkából fűrészelt kígyót erősítenek. Sajnos, a *kígyós kapu* készítésének értelmét, a hozzá fűződő régebbi hiedelmeket nem sikerült megtudnunk, mivel már csak egyszerű dísznek tartják. (Ennek tudható be, hogy stilizált kígyó- és különféle madárdíszek is megjelennek már a kiskapukon.) Sárretudvariban azonban még halványan él az a hiedelem, hogy a kígyó alatt járó személyekre nézve a kígyós kapu *szerencsét jelent*. Úgy látjuk, hogy a kígyós kapu kígyója a házikígyót szimbolizálja. (22–25. kép.)

Egyetlen adatunk van arra vonatkozóan, hogy a *házikígyó is sárkánnyá válhat*.

Koppányszántón agyonlőtték a házikígyót. A garabonciás megjelent „... és mondta a pusztabelieknek, hogy mér emésztették el a kígyót, amikor már nem sok ideje lett vóna neki, hogy elvitték vóna. A kígyót a garabonciások elvitték vóna, az lett vóna a lovuk.”⁷³

Általánosan elterjedt elképzelés szerint a garabonciás figyelemmel kíséri a kígyó sárkánnyá válásának folyamatát, s mielőtt a kígyó sárkánnyá válik, haláldektalanul hatalmába keríti. A néphit szerint azonban ezek a kígyók tavakban, barlangokban, *emberektől távol* nevelkednek,⁷⁴ ezért a koppányszántói adatunkat egyelőre invariánsnak tekintjük.

Az elmondottak alapján a magyar néphit házikígyójának típusképét az alábbiak szerint határozhatjuk meg:

A házikígyó általában fehér-, szürkésfehérszínű, egy-két méteres, szagtalan, esetleg fokhagymaszagú, ártalmatlan (nem mérges) állat. Leginkább csörgő, fütyülő hangot ad. Minden házban van, ő a ház őrzőszelleme. Legszívesebben falban, küszöb alatt tartózkodik. Ha megtűri, szerencsét vagy ajándékot hoz: ha megölik, valaki meghal a házból. Különösen a gyermekekhez igen barátságos. Szereti a tejet, megissza a gyermekek elől, kiszopja a tehén tőgyéből is. Ha belebújik az emberbe, tejjel ki lehet csalogatni. Ha meg akarunk szabadulni tőle, meg kell fogni, s ki kell vinni a házból.

A házikígyóról szóló hiedelemanyag áttekintése után azt kell mondanunk, hogy a magyar házikígyó-kultusz egyrészt a Balkánhoz, másrészt a német nyelvterület hitvilágához kapcsolódik.

A Balkánon, főleg a délszlávoknál „a gyermek és a kígyó tejet iszik”; „a kígyó minden nap ajándékot ad”; s „a kígyó nem felejtí farka vágását” epizódok egy – „a gyermek és a kígyó farka” – mesekeretbe foglalva élnek.

A német nyelvterületen „a gyermek és a kígyó tejet iszik”; „A kígyó lakodalmkor ajándékot ad” és „a gyermek elveszi a kígyó koronáját” (AaTh 672B) epizódok önálló mesetípusként élnek; ezenkívül a német hitvilág a kígyóról mint szerencséhozó állatról, háziszellemről, stb., gazdag anyaggal rendelkezik.

Nyilvánvaló, hogy nálunk a házikígyóról szóló elképzeléseket e két irányból érkező hatások is jelentősen befolyásolták. „A kígyó és a gyermek tejet iszik”

⁷² *Malonyai Dezső*: A magyar nép művészete II. Bp., 1909. 144, 146.

⁷³ Takács L. gy. FA 2308. 28.

⁷⁴ Részletesebben I.: S. *Erdész*: Drachentypen in der ungarischen Volksüberlieferung. Acta Ethn. XX(1971). 85-128.

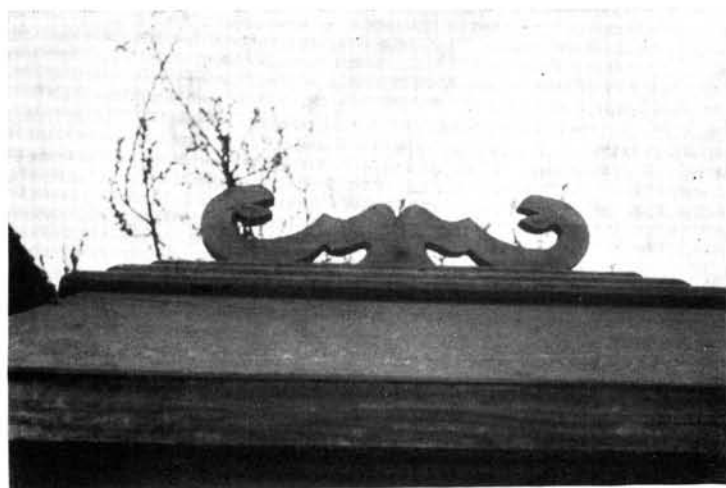
22. kép. Kígyós kapu. Nádudvar.
Barna G. felv.

23. kép. Kígyós kapu. Sárrétudvari,
Zrínyi u. 111.

24. kép. Kígyós kapu, stilizált kígyóval. Sárrétudvari, Kossuth u. 145.

25. kép. Kettős kígyó. Derecske, Vöröshadsereg u. 146.

forma, akárcsak Dél- és Nyugat-Európában, a magyar nyelvterületen is általános, azonban nem mondható el, hogy nálunk mesévé fejlődött. Hazánkban a balkáni „kígyó ajándéka” (azaz minden nap egy darab arany) motívum ismeretlen, a „kígyó farka” motívum viszont csak közmondásként él. Úgy látszik, hogy „a gyermek és a kígyó farka” mesetípus a magyar nyelvterületen kettévált, s egyrészt hiedelemként, másrészt közmondásként él tovább.

A házikígyó jellemző vonásainak felsorolásakor már tapasztalhattuk, hogy a magyar házikígyó-kultuszt nem egy-két mese vagy monda alapján, hanem több-száz hiedelem-adatból tudjuk csak összeállítani. E sajátosságok egy része, például a házikígyó mint őrzőszellem, szerencséthozó állat, kígyókirály stb., a német nyelvterületen hasonlóan, sőt intenzívebben él.

A 285-ös mesetípus eredetével legutóbb *Liungman* foglalkozott.⁷⁵ Sorra veszi az irodalmi forrásokat Phylarchos-tól (i. e. III. század) kezdve a Gesta Romanorumig. Kimutatja, hogy szájhagyományban Babrios görög költő (i. sz. II. század) meséi éltek tovább, melyek variánsait a mai napig is elsősorban a délszlávoknál és a törököknél találjuk meg. Ugyanakkor ez a mesetípus, kissé változott formában Közép- és Észak-Európában is elterjedt. A délkelet-európai változatokban a kígyó megöli a gyermeket; Közép- és Észak-Európában viszont a kígyónak sohasem sikerül a gyermeket megölnie, hanem a szülők ölik meg a kígyót, melynek következtében a gyermek elsovad. Az utóbbiakhoz tartoznak a cseh változatok is.⁷⁶

Úgy látjuk, hogy a magyar házikígyóról szóló elképzelések — az említett déli és nyugati hatások ellenére — sajátos színezetűek. Természetesen további kutatások pontosabban tisztázhatják — különösen a kígyó kettős szerepét, a háztól való küldését stb. tekintve — a magyar néphit házikígyójának, e sajátos mitikus fehér kígyónak jellegzetességeit.

Fehér kígyó

Az eddigiekben a fehér kígyóhoz fűződő hagyományokból a házikígyóhoz fűződő mondákat, hiedelmeket tekintettük át. A továbbiakban a mezőn, réten, erdőben élő fehér kígyóval kívánunk foglalkozni. A fehér kígyó ugyancsak mitikus állat, varázsereje van. A házikígyóhoz és a fehér kígyóhoz — mint az aiábbiakban látni fogjuk — más-más hiedelemkör kapcsolódik. A fehér kígyó hiedelemkörén belül szólnunk kell a fehér kígyó húsának fogyasztásáról, a fehér kígyó gyógyító erejéről és a fehér kígyóval való kincskeresésről.

1. *A fehér kígyó húsa.* Európa-szerzte szélesesen elterjedt hiedelem szerint *aki a fehér kígyó húsából eszik, az minden állat beszédét megérti.*

Bornemissza Péter „Az őrdögi kísértetekről” írott könyve mutatja, hogy ez a hiedelem hazánkban már a XVI. században is elevenen élt: Egy szolga titokban evett az ura ételéből és azon mosolygott, hogy mit mond a tyúk a fiának. „A kígyóból ételt főzött és valaki abból evett, minden állatnak, madárnak, tyúknak, lónak, tehénnek a szavát megértette.”⁷⁷ *Szendrey* 1805-ből származó adatot idéz, mely szerint: „Aki a fehér kígyónak húsát megeszi, vagy legalább annak csontjait szopogathatja, annak minden állatok, vadak, madarak, füvek, fák megszólalnak.”⁷⁸

A legteljesebb népi változatot Keleméren jegyezték fel: „A fehér kígyót egy

⁷⁵ *Waldemar Liungman: Die schwedischen Volksmärchen.* Berlin, 1961. 34 – 35.

⁷⁶ *Václav Tille: Verzeichnis der böhmischen Märchen.* FFC 34. Helsinki, 1921. 357.

⁷⁷ *Thury Etele: Bornemissza Péter könyve az őrdögi kísértetekről.* Ethn. 1913. 198.

⁷⁸ *Szendrey Zsigmond: A néphit fehér kígyója.* Ethn. 1933. 162.

juhász megfőzette tejbe és a tej színét akarta meginni. De a bojtár itta meg. És egyszer mondta a gazdájának, hogy a tyúkok azt mondják, hogy éhesek, adjanak neki enni. Erre a juhász megértette, hogy miért nem érti ő az állatok beszédét.”⁷⁹

Cserelyen is hallottak egy ilyen emberről. „Az állatok beszédét úgy tanulta meg, hogy fehér kígyót főzött meg és annak a levéből megivott egy bögrével, attól kezdve értette az állatok beszédét.”⁸⁰ Mondják, hogy Feldebrőn Bojtos János gazda értett az állatok nyelvén, tudott velük beszélni. „Köleskását főzött össze a fehér kígyó májával, s így értette meg az állatok hangját, bögsét.” A gazda cselédje evett ebből a kásából, s értette, hogy mit mond a kotló a csirkéjének. A gazda azonban „lekaparta a tudományt” a cseléd nyelvéről.⁸¹ Olthévízen ugyancsak az a hit él, hogy: aki a házikígyó húsából eszik, minden állat nyelvét megérti (MNA). Acsádon, ahol a házikígyót nem részesítik tiszteletben, ugyancsak azt tartják, hogy: „Aki a kígyó húsát eszi, megérti az állatok nyelvét.”⁸² Nyilvánvaló, hogy a két utóbbi helyen a házikígyóhoz és a fehér kígyóhoz fűződő képzetek összemosódtak.

A fenti hiedelmekhez igen közel áll – az európai, s ezen belül a magyar meseanyagban eléggé ismert – az állatok beszéde (AaTh 670) mesetípus, melyre az alábbiak során még visszatérünk. Megemlítjük, hogy a kígyó koronájának megfőzéséről (AaTh 672, 672A) szóló mesék, hiedelmek a magyar hagyományból hiányoznak.

A fehér kígyó húsa (AaTh 673) típusú mesék Európában eléggé elterjedtek.⁸³ Egy ember, figyelmeztetés ellenére megeszi a fehér kígyó húsát, mely után érti az állatok beszédét. A legtöbb mese úgy folytatódik, hogy kihallgatja a hollók társalgását a ház közelgő elsüllyedéséről vagy a királynő elveszett nyakláncainak hollétéről. Tanulságos, hogy ez „a fehér kígyó húsa” típus – elterjedtsége ellenére – nem került be a magyar meseanyagba, ugyanakkor mint leegyszerűsödött vándormotívum a hiedelemvilágunk szerves részévé vált. Azt, hogy ez a motívum európai meseanyagból származik, bizonyítja az a körülmény is, hogy nálunk – az említett két adat kivételével – az állatnyelv megtanulásával kapcsolatos hiedelmekben (akárcsak a 673-as mesetípusban) mindenkor *fehér kígyót* említenek. Éppen ezért a fehér kígyó húsának fogyasztásáról szóló hiedelmekör eleve nem tartozhat a házikígyó kultuszához.

2. *A fehér kígyó gyógyító ereje.* A néphit szerint a kútban, forrásban élő fehér kígyó gyógyító erőt ad a víznek. Nagygejőcön mondják, hogy: „Fehér kígyó van azokban a kutakban és forrásokban, amelyeknek gyógyító hatásuk van (MNA). Egy másik adat szerint: „Amelyik kútban fehér kígyó van, annak gyógyhatású a vize. A Madarassy-tagban volt egy ilyen kút” (Császló, MNA). Szucsán egy kútban lakott az ezüstkígyó. Az a vak ember, aki e kút vizében megmosta a szemét, mindjárt látott.⁸⁴ Rohodon jegyezték fel a következőket: Egy híres helybeli orvos kútjában is fehér csúszó lakott, „ezért volt hasznos a vize.” Mindenkinék a kút vizéből kellett merítenie, s ehhez töltötte az orvos az orvosságot. Csodás történeteket mesélnek arról, hogy ez az orvos mindenkit meg tudott gyógyítani (MNA).

A *fehér kígyó-gyógyvíz* képzettársításból adódik, hogy a gyógyfürdők gyógyító erejét ugyancsak fehér kígyónak tulajdonítják. Nagydobronyi adat szerint: „A

⁷⁹ Bukovenszki Rozália gy. 1970-ben. HOMNA

⁸⁰ Herczeg Lajos gy. 1970-ben. HOMNA

⁸¹ *Fehér Gyula*: Bibájások, boszorkányok Reesken és környékén. Ethn. 1937. 221.

⁸² *Relković Davorka*: Acsádi (Vas m.) néphit és szokások. Ethn. 1930. 51.

⁸³ *Botte – Polivka* i. m. I. 131.; *Liungman* i. m. 190.; *Will-Erich Peuckert*: Graf Isang. Beiträge zur sprachlichen Volksüberlieferungen, Berlin, 1953. 91 – 92.

⁸⁴ Ethn. 1901. 220.

fürdőekben fehér kígyók vannak” (MNA). Görömbölytapolca és Mikola gyógyvizeiben – a néphit szerint – korábban fehér kígyó úszkált, ezért van a víznek gyógyító ereje.⁸⁵

A ház körül, a kútban élő fehér kígyót ugyancsak hasznosnak tartják. Sóváradon azt mondják, hogy a kígyótól jóízű a kút vize (MNA). „Minden jóízű kútban van kígyó” (Salánk, MNA). „A kígyó őrzi a víz tisztaságát” (Gyimesközéplak, MNA). Egyes juhászokról mondják, hogy csobolyóba, korsóba kígyót vagy siklót tettek, hogy hűtse a vizet (Sióagárd, Sükösd, MNA). Lédecen, az előbbihez hasonlóan úgy tudják, hogy a kutakban kígyók tartják a hideget (MNA).

A vízben élő kígyó, a gyógyítóerő mellett, mágikus tulajdonságokkal is rendelkezik. Például emberi hangon beszél, boszorkányság ellen véd. Tiszacsécsén jegyezték fel a következőket: „A közeli hegyek forrásaiban él. Éjjel 11 és 12 óra között emberi hangon beszél, megmondja, meddig él valaki, vagy ha rontása van, hová merre menjen, kihez. Ma már nincs meg, de Cséce mellett is volt még egy természetes langyos forrás, ahová köszvényesek jártak, ebbe is ilyen fejrécuszó lakott” (MNA). Gyimesközéplakon azt tartják, hogy aki fehér kígyó által lakott vízből iszik, azon nem fog a boszorkányság (MNA).

Megemlítjük, hogy a népi gyógyászat körében a *kígyóval való gyógyítás* (zsírjával, szárított bőrével stb.) igen elterjedt,⁸⁶ melynek tárgyalását ez alkalommal nem tartjuk feladatunknak.

3. *Kincskeresés a fehér kígyó csontjával.* A kígyócsontról többféle hiedelem él, gondolunk itt a *kígyócsontba lépés és a láthatatlanná válás* motívumokra. *Gönczi* – fehér kígyó mágikus csontjával kapcsolatos – tudósítását teljesen más vonatkozásúnak tartjuk, ezért – annak ellenére, hogy variánsairól tudnánk – témánkhoz soroljuk:

„A mely mogyorófa kigyöngyözik, az alatt olyan mélyen ásnak, mint a milyen magasan van a fán a gyöngy. Lenn fehér kígyót találnak, melyet a már készen tartott forró vízzel leöntenek, hogy megdögöljék. A megdögölt kígyónak a hátában lévő keresztcsontját kivesszik. A ki ezt a keresztcsontot a szájába veszi, olyan mélyen lát a földbe, mint a milyen mélyen a kígyó feküdt s így a földben lévő pénzt bárhol megláthatja. Az ilyen ember előtt a záruk fölnyílnak.”⁸⁷

Kígyókirály

A fentiekben már láthattuk, hogy a házikígyót, melynek ugyancsak fehér színe van, tarajos, csontkoronás állatnak tartják, akárcsak a kígyók királyát. A kígyókirály viszont nem házaknál él, hanem kizárólag erdőkben; továbbá a házikígyónál nagyobb méretű, s a mesék, hiedelmek szerint piros tarajos, vagy aranykoronát visel. A kígyókirály a kígyók felett uralkodik.

Döbrétei (Göcsøj) adat szerint „piros tarajú fehér kígyó, a kígyók királya ül a kincsen.”⁸⁸ Letkésen mondják, hogy a *kígyókirálynak aranykorona van a fején.*⁸⁹ Zsarolyánban hallottuk egy mesemondótól a következőket: „A fehér kígyó a

⁸⁵ Ethn. 1932. 171.

⁸⁶ *Diószegi Vilmos*: Embergyógyítás a moldvai székelyeknél. Népr. Közl. V(1960). 3–4. sz. 92.; Ethn. 1899. 306.; Ethn. 1901. 220.; *Farkas József*: Bakos Ferenc, a mátészalkai parasztorvos. Jóna András Múzeum Évkönyve X(1967). Bp., 1968. 151.; *Gönczi Ferenc*: Muraköz és népe. Bp., 1895. 328.

⁸⁷ *Gönczi* i. m. 1914. 227.

⁸⁸ Ethn. 1901. 412.

⁸⁹ Ethn. 1895. 232.

kígyónak a királya. A kígyókirályt én láttam Erdélybe. Háromágú korona vót rajta, de nagyon tündökölt. A kígyó vagy öt-hat méter hosszú vót.”⁹⁰ Megemlítjük, hogy egy szerbiai cigány hiedelem szerint ugyancsak „a fehér kígyó a kígyócsalád feje.”

Mindezek alapján úgy látjuk, hogy a házikígyó, fehér kígyó és kígyókirály egy hiedelemkörbe tartozik, ezért a *fehér kígyó* típuson belül a kígyókirályhoz fűződő népmesékkal, hiedelmekkel is foglalkoznunk kell.

A *német néphit*ben a kígyókirályhoz sokféle hiedelem fűződik. Azt tartják róla, hogy aranykoronát hord. A háznál élő fehér kígyókirály a gyermekkel együtt étkezik, majd a koronáját ajándékba adja.⁹¹ A mezőn, erdőben élő kígyókirály elpusztul, ha elveszik aranykoronáját.⁹² Ha a kígyókirály bajban van, úgy füttyöl, mint egy madár, mire a kígyó-alattvalók segítségére sietnek.⁹³ Aki egy ilyen aranykoronát el tud rabolni a kígyókirálytól, gazdag lesz egész életében.⁹⁴ A kígyóvarázslók, akik rendkívüli képességgel rendelkeznek, a kígyókirályt varázslattal tűzbe vagy fára kényszerítik, ahonnan az nem tud megszabadulni.⁹⁵ Aki megfőzi a kígyó koronáját és iszik a levéből, megérti az állatok beszédét (AaTh 672A). *Délszláv néphit* szerint a koronabirtoklásával válik képessé az ember az állatnyelv megértésére (AaTh 672).

A magyar néphagyományban, eltekintve a tarajoskígyótól, a kígyókirállyal legtöbbször a világszerte ismert AaTh 670 (Az állatnyelv) mesetípus első részében találkozunk. Mindenekelőtt ismerjük meg a mesetípusunk egyik legszebb magyar változatát:

Hol volt, hol nem volt, még az óperenciás tengeren is túl, élt egy favágó az óriási erdő szélén. Fiatal házask voltak és nagyon szegények. Télen fát vágott, nyáron gombát szedett és virágot és abból tengették életüket. Egyszer nyáron kiment az erdőbe gombát szedni. Óriási vihar kerekedett, zengett, csapkodott a villám. Egy villám nem messze tőle egy hatalmas vén száraz tölgyfába csapott és kildült. Mivel, hogy nagyon száraz volt, rögtön hozzázekedett égni a tölgyfa. A favágó megijedt, ott állt pár lépésre az égő tölgyfa mellett. Egyszeresak hallja, hogy az égő tölgyfának, a harkály által kikopácsolt kis lyukából sziszegő hang hallatszik, majd egy kis kígyó kidugja a fejét. A tűz már közeledett hozzá, szabadulni akart, de nem tudott. A favágó odament hozzá, megfogta a nyakánál fogva és kihúzta a lyukból. A favágó egy kicsit távolabb vitte és letette a földre a kis kígyót. Nagy meglepetéssel hallotta, hogy a kis kígyó egyszeresak megszólalt emberi hangon: Jótett helyébe jót várj! Te megszabadítottál a tűzhaláltól, mert beszorultam a lyukba és magamtól nem tudtam volna megszabadulni. Vigyél haza! Az én apám a kígyók királya. Gazdagon meg fog jutalmazni, amiért megszabadítottál.” A szegény ember gondolta: „Már haza kéne menni, mert a feleségem biztosan aggódik, hogy ilyen sokáig nem megyek haza.” De aztán egyet gondolt, a karjára vette a kis kígyót és azt mondta: „Mutasd az utat, merre menjünk!” Úgy is volt. A kis kígyó mutatta az utat, hogy merre menjenek. Mentek, mentek, mendégéltek, már két napig mentek, amikor a kis kígyó megszólalt: „Ide hallgass! Az apám biztosan meg fog ajándékozni, mindenféle kincseket fog ajánlani, amiért megszabadítottál, de ne fogadjál el semmit, hanem kérjél abból a varázsitalból, amit ha megszól, érteni fogod az állatok beszédét! Hidd el, ha ezt kéred jutalmul, nem fogod megbánni.” A favágó megígérte a kis kígyónak, hogy azt fogja kérni. Estére oda is értek a kígyókirály várához. A kapuban két hatalmas kígyó őrködött. Mikor meglátták a favágót, elkezdtek sziszegni, a farkukkal csapkodni. Akkor megszólalt a kis kígyó: „Rohanjatok

⁹⁰ JAMNA 438 – 68. 1.

⁹¹ AaTh 672C; *Bolte – Potivka* i. m. II. 463.; *Ipolyi Arnold: Magyar Mythologia* I. (3. kiad.) Bp., 1929. 325.

⁹² Ethn. 1896. 480.

⁹³ *Robert Cogho – Will-Erich Peuckert: Volkssagen aus dem Riesen- und Iser-Gebirge.* Göttingen, 1967. 25.

⁹⁴ *Peuckert* i. m. I. 150.

⁹⁵ *Lutz Röhrich: Die Sage vom Schlangenbann. VOLKSÜBERLIEFERUNG.* Göttingen, 1968. 327 – 344.; *Peuckert* i. m. I. 150 – 151.

királyapármnak jelteni, hogy ez a szegény favágó megmentett a tűzhaláltól és hazavezetett engem!” Mikor meglátták a kis kígyókirályfit, azonnal a király elé vezették őket. A kígyókirály már nagyon kétségbe volt esve a kis kígyókirályfi távolmaradása miatt. Mikor meglátta, össze-vissza csókolta és faggatta, hol járt ilyen sokáig. A kis kígyó elmondta, hogy majdnem megégett, de ez a szegény favágó megszabadította őtet. A szegény favágó pedig nagyon csodálkozott, alig mert közelebb menni. A kis kígyókirályfi megfogta a kezét és odavezette az apjához. A szegény favágó gondolta magában: „Valóban igazat mondott a kis kígyó, hogy az apja a kígyók királya.” Ott ült hatalmas trónján, a fején csillogó aranykorona drágakövekkel kirakva, a teste pedig olyan fehér volt, mint a hó, csak úgy vakított. Ahogy ránézett, a szeme csak úgy káprázott. „Na te szegény favágó”, mondta a király, „gyere velem a kincseskamrámba, s ott válassz magadnak annyi aranyat, gyémántot, pénzt, amennyit elbírsz vinni! Neked adom, amiért megszabadítottad és hazahoztad a fiamat!” A szegény favágó nagyon megörült, már majdnem elfogadta az ajándékot, de hirtelen eszébe jutott a kis kígyó tanácsa, így azt mondta a királynak: „Felséges kígyókirály! Énnekem nem kell semmilyen kincs! De ha meg akarsz jutalmazni, amiért a fiadat megszabadítottam a tűzhaláltól és hazavezettem, akkor jutalmul adjál nekem egy kortyot abból a varázsitalból, amit ha megiszok, érteni fogom az állatok beszédét!” A király meglepődött. Mindenáron rá akarta beszélni a favágót, hogy a kincset fogadja el. De a favágó ragaszkodott a varázsitalhoz. „Én nem bánom”, mondta a király, „adok belőle egy kortyot. De figyelmeztetek, hogyha valakinek elmondod, hogy érted az állatok beszédét, abban a pillanatban meghalsz! Jól gondold meg!” „Csak adjál belőle!” mondta a szegény favágó. Úgy is volt. A szegény favágó ivott a varázsitalból, mindjárt megértette a fákon éneklő madarak beszédét. Elbúcsúzott a kis kígyótól, a királytól és elindult hazafelé.

A mese azzal folytatódik, hogy kihallgatja két holló társalgását a fa alatt elásott kincsről. A láda kincset hazaszállítja, de a feleségének nem árulja el, hogyan tett erre szert. Majd két kutya beszélgetését hallva, nevetgél. Az asszony állandó unszolásának engedve el akarja árulni a titkát. Koporsót vesz, belefekszik. A kutyája sajnálja. A kakas mondja, hogy ő negyven feleségnek parancsol, a gazda eggyel sem bír; ha elverné, nem faggatná többet. Az ember kiugrik a koporsóból, ostorral elveri az asszonyt, aki megfogadja, hogy többet nem kérdezősködik. Boldogan, gazdagságban éltek tovább.⁹⁶

Aarne, aki a 670-es mesetípus széles körű vizsgálatát végezte el, megállapítja, hogy a mesének keleti és nyugati formája van. A keletiben levágják a kígyó farkát, végül az ember az állatnyelv ismeretét kapja jutalmul; a nyugati meseformában a tűztől, ellenségtől megmentett kígyó közbenjárására, kígyóból készült ételtől, varázskötőtől nyeri el az ember az állatnyelv megértésének képességét. Kimutatja, hogy a mese tulajdonképpen két részből áll: az egyik az állatnyelv megtanulásáról, a másik az emberről és a kíváncsi asszonyról szól.⁹⁷

Tagadhatatlan, hogy a magyar változatok a nyugati formához tartoznak; az állatnyelv megértésének képességét a magyar mesékben a tűzhaláltól megmentett kígyókirályfi apja, a kígyókirály adja ajándékol. Természetes, hogy jelen alkalommal bennünket elsősorban a mese első része foglalkoztat. A közölt nyír-egyházi változaton kívül még néhány idetartozó magyar népmesére is fel kell figyelniünk:

Dunamelléki népmesében a bojtár az aranykígyót megmenti a tűztől és hazaviszi az apjához, a kígyókirályhoz. Az aranykígyó kioktatja, hogy a kígyókirálytól azt kérje, hogy minden állat nyelvét érthesse. Azzal a kikötéssel kapja meg, hogy a titkát ne árulja el, mert szörnyethal. Stb.⁹⁸

⁹⁶ Saját gyűjtés. Elmondta: Tarczali Ádám „a népművészet mestere” címmel kitüntetett mesemondó, Nyíregyháza, 1970. szept. 5-én.

⁹⁷ *Antti Aarne*: Der tiersprachenkundige Mann und seine neugierige Frau. FFC 15. Helsinki, 1914. 24 – 55.

⁹⁸ *Berze Nagy* i. m. 1957. II. 233.; *Merényi László*: Dunamelléki eredeti népmesék II. Pest, 1864. 165.

Gyöngyös-vidéki népmesében a juhász egy nagy kígyót megment a tűzhaláltól. A föld alá mennek, a kígyó apjához, a kígyókirályhoz. A juhász jutalmul megkapja az állatnyelv megértésének képességét, de erről nem szabad beszélnie, mert máskülönben meghal. Stb.⁹⁹

Kakasdi mesében a juhászlegény kiment a tűzből a vereshasú kígyót. Keblébe veszi és elviszi apja kastélyába. A kígyókirálynak gyémántkorona volt a fején. A juhászlegény jutalmul azt kéri, hogy a kígyókirály tanítsa meg őt az állatok beszédére. A kígyó rálehel, a juhászlegény elköszön és visszamegy a nyájhoz. Stb.¹⁰⁰

Csikszentdomokosi változat szerint a szegény ember lecmel az égő fenyőfáról egy fehértarajos kígyót. Később elmegy a kígyókirály kastélyába, melynek alja fehér márványkőből van. A szegény ember a kígyókirály szolgálatába áll, majd jutalmul azt kéri, hogy tanítsa meg őt az állatok nyelvén beszélni. A kígyókirály háromszor *reáfúvintott* a homlokára, melytől kezdve tudott beszélni az állatok nyelvén. Stb.¹⁰¹

Baranyai (kákiesi) mesében a juhászbojtár kiveszi a kis kígyót a tűzből, hazaviszi a kígyókirályhoz. Jutalmul azt kéri, hogy értse az állatok beszédét. A kígyókirály rálehel, s ettől kezdve a juhászbojtár ért az állatok nyelvén. Stb.¹⁰²

A 670-es típusú magyar népmesékre jellemző tehát, hogy egy pásztor a tűzhaláltól megment egy kis kígyót, akit elvisz annak apjához, a kígyókirályhoz. A kígyókirály hegy tetején vagy föld alatt, várban lakik. A kígyókirály lehet (csetleg varázsital, tárgy) által adja át az állatnyelv megértésének képességét.

A 670-es típusnak az a része, mely az állatnyelv megtanulását mint a kígyókirály ajándékát tárgyalja, a szomszédos népek mesekincsében is megtalálható. A *német* mesékben a hálás kígyó megtanítja a fiút az állatok nyelvére, úgy, hogy a szájába köp.¹⁰³ Egy *oros* népmesében a vadász kiment a kígyót a lángoló fatuskóról, akitől azt az ajándékot kapja, hogy megérti amit az állatok beszélnek és a madarak énekelnek. Ha erről másnak beszél, halálnak halálával hal meg.¹⁰⁴ A *török* népmesékben egy ember jól tart egy kígyót, viszonzásul megérti a madár-és állatnyelvet. A titkát nem szabad elárulnia. E képességgel sok aranyhoz jut.¹⁰⁵ Egy *román* mesében egy szegény fiú a kígyó segítségére sietett, aki alatt a száraz fa már égett. Hazaviszi a kígyót. A kígyócsászár, a fia megmentőjét megtanítja az állatok nyelvére azzal a feltétellel, hogy ezt titokban kell tartania.¹⁰⁶

Katona a 670-es mesetípuson belül egybeveti a *délszláv* és magyar változatokat, melyek között igen sok egyező vonás van. Arra a megállapításra jut, hogy a szerb fogalmazás eredetibb, mint a magyar.¹⁰⁷ *Liungman* kimutatja, hogy görög, indiai és arab (ezeregyéj) indítékok alakítják ki ezt a mesét, amely egyaránt idodalmi úton és szájhagyományon keresztül ért Európába, s megtalálható már *Petrus Alfonsinál* (1110 körül) és a *Gesta Romanorum*-ban (13. század). Európában legjobban délkeleten és keleten terjedt el.¹⁰⁸

⁹⁹ *Berze Nagy* i. m. 1957. II. 234.; Magyar Nyelvőr III(1874). 227.; Keleti Szemle II(1901). 52.

¹⁰⁰ *Dégh Linda*: Kakasdi népmesék I. UMNGy VIII. Bp., 1955. 286.

¹⁰¹ *Ortutay Gyula – Dégh Linda – Kovács Ágnes*: Magyar népmesék II. Bp., 1960. 690.

¹⁰² *Berze Nagy János*: Baranyai néphagyományok II. Pécs, 1940. 67.

¹⁰³ *Bolte – Polívka* i. m. I. 131.

¹⁰⁴ *A. N. Afanaszjeva*: Narodnűje Russzkije Szkazki II. Moszkva, 1957. 282 – 283.

¹⁰⁵ *Eberhard – Boratav* i. m. 62.

¹⁰⁶ *Ovidiu Bîrlea*: Antologie de proză populară epică I – III. București, 1966. II. 426 – 440, III. 452 – 454.; *Schullerus* i. m. 49.

¹⁰⁷ *Lajos Katona*: Zum Märchen von der Tiersprache. Keleti Szemle II(1901). 52 – 54.

¹⁰⁸ *Liungman* i. m. 189 – 190.

Összefoglalásul elmondhatjuk, hogy a fehér kígyó hiedelmkör a magyar néphagyományban jelentős helyet foglal el. A „fehér kígyó”, a közönséges kígyóval ellentétben, egy természetfeletti lény, természetfeletti képességgel rendelkező mitikus állat. Mágikus erejénél fogva már jelentősebb, mint a közönséges kígyó, de még nem éri el a sárkány démonikus képességeit. A fehér kígyónak három csoportját különböztettük meg: A *házikígyó* a ház őrzőszellemé, mely szerencsét hoz; ha bántják, szerencsétlenséget okoz. A *fehér kígyó* (melynek más elnevezésével a néphitben sem találkoztunk) a mezőn, réten él. Aki a húsából eszik, érti az állatok beszédét. A *kígyókirály* (melyet ugyancsak fehérnek tartanak) aranykoronát visel a fején, lehetetlen át tudja adni az állatnyelv megértésének képességét.

A fehér kígyó hiedelmkör hazánkban sajátos formát öltött és a magyar hiedelmvilág szerves részévé vált. Megfigyelhető a szomszédos népek hagyományainak (a német házikígyó-kultusz, a délszláv fehér kígyó, kígyókirály képzetek és mesék) hatása és a folklorizáció törvénye szerint a magyar néphithez való alkalmazkodása. Úgy véljük, hogy a fehér kígyóhoz kapcsolódó mondák, mesék és hiedelmek bemutatásával, s bizonyos fokig történő rendszerezésével, a magyar néphagyományon belül képet adtunk a magyar kígyókultusz létezéséről és annak jellegzetességeiről.

ERDÉSZ SÁNDOR

DIE WEISSE SCHLANGE IN DER UNGARISCHEN VOLKSÜBERLIEFERUNG

Der Schlange knüpft sich im ungarischen Volksglauben eine ansehnliche Menge von Glaubensmaterial an, obwohl sie in Ungarn zu den seltenen Tierarten gehört. Die Schlange ist in den ungarischen Märgen, Sagen, Balladen, Sprüchen häufiger, als alle anderen Haus- und Wildtiere vertreten.

Im ungarischen Glaubensmaterial sind zwei Schlangentypen: die *gewöhnliche Schlange* und die *mythische Schlange*. Die mythische Schlange (Hausschlange, weiße Schlange, Schlangenkönig) ist weiß und besitzt außerordentliche übernatürliche Eigenschaften.

1. *Die Hausschlange*. Dem Volksglauben nach hat jedes Haus eine eigene Schlange. Die Schlange ist der Schutzgeist des Hauses. Sie nistet in der Hausmauer, deshalb nennt man sie auch Mauerschlange (falikígyó). Läßt man sie in Ruhe, bringt sie den Hausbewohnern Glück (Glückbringende Schlange). Ein Mädchen fütterte die Schlange jahrelang und als das Mädchen heiratete, gab ihm die Schlange eine Goldkrone zum Geschenk (Märchentyp Aa Th 672 C). Die Vernichtung der Schlange jedoch verursacht Unglück. Das südslawische Märchen „Die Schlange vergißt das Abschneiden ihres Schwanzes nicht“, lebt in Ungarn nur als Spruch (Aa Th 285 A und 285 D) weiter. Die Hausschlange trinkt gerne Milch, sie saugt sie auch aus der Kuh. 46 Geschichten erzählen darüber, daß ein Kind sein Essen heimlich mit einer weißen Hausschlange teilt (Aa Th 285); das Kind gibt der Schlange den Kosenamen „cicuska“ (Kätzchen); es bittet die Schlange, sie möge auch ihm vom Essen etwas übriglassen; das Kind spielt mit der Schlange; die Eltern bemerken die Schlange in der Gesellschaft des Kindes; sie schlagen die Schlange tot, demzufolge stirbt das Kind (oder auf Rat anderer Leute tun sie der Schlange nichts zuleide, so geschieht auch dem Kinde nichts. Die Hausschlange hat eine klapperige Stimme